

A magyar *is* partikula hangsúlykorlátozó szerepe a fordítások tükrében

Aradi András

E-mail: aradia@nyi.bme.hu

Kivonat: A fordításelemzések azt mutatják, hogy az angolról magyarra fordított mondatok *is* partikuláinak a forrásszövegben igen gyakran semmilyen lexikai elem nem feleltethető meg, illetve magyar-angol fordítási irányban a forrásszöveg *is* partikuláját számos esetben semmi sem képviseli a célnyelvi szövegváltozatban. A jelenség általában az *is* változatos jelentéstani funkcióival hozható kapcsolatba. A cikk azokat az eseteket vizsgálja, amelyekben a propozicionális/viszonyító szerepű *is* lényegi funkciója a mondatstruktúrában – megítélésünk szerint – a hozzátartozó kifejezés erős logikai nyomatékának (fókuszhangsúlyának) korlátozása. Az *is* partikulának – a szakirodalom egy részében – tulajdonított hangsúlyadás, úgy látjuk, csupán viszonylagos, mivel az *is* megszüntetheti az állításnak az adott dologra/személyre vonatkozó kizárólagosságát, a szembeállítást. Bemutatandó korpuszvizsgálataink szerint – bizonyos szintaktikai, jelentéstani feltételek mellett – a fordítások magyar mondataiban a hangsúlykorlátozó *is* forrásnyelvi előzmény nélkül áll. Fő állításunk, hogy amikor a magyar *is* partikulának nincs képviselete az angol mondatban, akkor – a fordító szándékának megfelelően – az *is* jelentéstani funkciója helyett inkább pragmatikai jelölőelem szerepe érvényesül: a mondatban kifejezett állítás *kizárólagosságának korlátozásában*.

Kulcsszavak: fordítás, kontrasztív nyelvtan, *is* partikula, mondatstruktúra, hangsúlyviszonyok

1. Bevezető megjegyzések

Az *is* partikula címben jelzett szerepének bemutatásához angolról magyarra fordított szövegek olyan mondatait kerestem és vizsgáltam, amelyek *is* partikulával bővített kifejezést tartalmaznak, noha a megfelelő angol forrásnyelvi mondatban vagy környezetében semmi sem képviseli a magyar mondat *is* lexémáját. E vizsgálódás háttérében az áll, hogy a fordítás gyakorlatában tapasztaljuk és a fordításelemzések eredményeiből tudjuk, hogy az angolról magyarra fordított mondatok *is* partikuláinak a forrásnyelvben gyakorta semmilyen lexikai elem nem feleltethető meg, illetve a magyar-angol fordítási irányban a forrásszöveg *is* partikuláját számos esetben semmi sem képviseli a célnyelvi angol szövegváltozatban, vagy esetleg fölöslegesen kerül az angol mondatba a magyar *is* ekvivalensének szánt angol szó, kifejezés.

Ha a téma vizsgálatában a kontrasztivitás szempontját helyezzük előtérbe, többek között arra a kérdésre kell választ keresnünk a magyar mondatváltozat jellemzéseként, hogy milyen szintaktikai feltételek és jelentésviszonyok mellett használ, netán kénytelen használni a fordító az eredetiben képviselet nélkül álló *is* partikulát a magyar mondatban, ha az angol a fordítás forrásnyelve; mi a

magyarázata a két nyelvben megjelenő, jelzett aszimmetriának. A kontrasztív nézőpontot alkalmazva azonban nemcsak a két nyelv közötti (interlingvális) kontrasztokat vizsgálhatjuk, hanem végezhetünk egy nyelven belüli (intralingvális) egybevetéseket is (vö. Klaudy 1987: 4).

2. Nyelven belüli kontrasztok

Az intralingvális összevetés szempontját alkalmazva feltehetjük például azt a kérdést, hogy vannak-e olyan magyar mondataink, amelyeket ha „magyarról magyarra fordítunk”, akkor az eredeti mondat valamelyik kifejezését szükségszerűen *is* partikula fogja módosítani. Tekintsük ehhez az (1) és (2) példásor mondatait. (": a főhangsúly, kizáró ellentét jele; ': a viszonylag erős, de nem fókuszhangsúlyt képviselő nyomaték jele.)

- (1) a) A kutyánk szereti a gyümölcsöt.
 b) A kutyánk *a gyümölcsöt is szereti*.
 c) ? A kutyánk a gyümölcsöt szereti.
 cc) A kutyánk a "gyümölcsöt szereti. (és nem az egyéb – említett – ételeket: **kizárás**)
 A kutyánk a 'gyümölcsöt 'szereti. (de a csokoládét nem fogadja el: **szembeállítás**)
- (2) a) A barátom ért a zenéhez.
 b) A barátom *a zenéhez is ért*.
 c) ? A barátom a zenéhez ért.
 cc) A barátom a "zenéhez ért. (nem az irodalomhoz, festőkhöz, más művészetekhez)
 A barátom a 'zenéhez 'ért. (de a technikai dolgokban teljesen járatlan)

Mondataink tartalmáról a következő megállapításokat tehetjük. Az a) mondatokban foglalt állítás nem zárja ki, hogy *a kutyánk más ételt is szeret*, illetve *a barátom máshoz is ért*; mondataink nem fogalmazzak meg kizárást, szembeállítást. Ebből az is következik, hogy az a) és a b) mondatok közléstartalma, a bennük megfogalmazott proposíció alapvetően azonos, annak ellenére, hogy a két mondat szerkezete különbözik egymástól, és feltételezhetjük, hogy a két mondatot más-más előzményt követően használnánk. Tehát ha a *fordítás* kifejezést alkalmazzuk az a) és b) mondatok viszonyára, nem tekinthetjük őket egymás tökéletes ekvivalensének, ahogy a valódi fordítások forrásnyelvi és célnyelvi mondatainak jó részét sem. Ugyanakkor a kontextusbeli felcserélhetőségük mégis a közléstartalom lényegi egyezését jelzi. Ezt mutatja az első példásorhoz kapcsolódó (3)-as példa miniszövege.

- (3) A kutyánk a gyümölcsöt is szereti. / A kutyánk szereti a gyümölcsöt.
 Ezért aztán nem gond jól tartani a nyárvégi hetekben, amikor kiköltözünk a gyümölcsfákkal beültetett kertünkbe.

2.1 Szórendi csere és *is*-sel való bővítés

Ha a fordítástechnika fogalmaival akarjuk leírni az (1), (2) a) mondatokon végzett és a b) mondatokat eredményező átalakításokat, akkor az átváltási műveletek körében használatos **grammatikai áthelyezés és grammatikai betoldás** fogalmakkal kell élnünk. Miért van szükség a b) mondatokban az *is*-sel való bővítésre a szórendi csere esetén, ha a b) mondatokkal is lényegében az a) mondatokban kifejeződő közlési szándékot kívánjuk megvalósítani? A magyarázatot a c) mondatok elemzésével adhatjuk meg, amelyekben a tárgynak, illetve a határozónak az ige elé helyezése kétféleképpen értelmezhető mondat szerkezethez és mondatjelentéshez vezet. A kérdőjel erre a tényre utal, és nem a mondatok jól formáltságát vitatja. Az (1) c) mondatot ezek szerint a következőképpen értelmezhetjük a kettős cc) példának megfelelően: 1. lehet nyomatékos mondat, amelyben a *gyümölcsöt* tárgy fókuszhangsúlyt kap, így elveszi az ige hangsúlyát, és a mondat ekkor azonosítást és kizárást fejez ki: *A kutyánk a "gyümölcsöt szereti. (és nem az egyéb – említett – ételeket)*; 2. lehet ún. kontrasztív topikkal álló mondat, amely szembeállítást fogalmaz meg: benne a *gyümölcsöt* tárgyat sajátos, emelkedő intonációval ejtjük, a nyomatékkal álló igét árnyalatnyi szünet választja el tőle (vö. É. Kiss 1992: 109): *A kutyánk a 'gyümölcsöt 'szereti. (de a csokoládét nem fogadja el)*. Ugyanígy a (2) c) mondat értelmezése fókuszos mondatként: *A barátom a "zenéhez ért. (nem az irodalomhoz, festőkhöz, más művészetekhez)*; kontrasztív topikot tartalmazó mondatként értelmezve: *A barátom a ,zenéhez ,ért. (de a technikai dolgokban teljesen járatlan)*. A b) és c) mondatok formájukat és lexikájukat tekintve csak az *is* partikula jelenlétében és hiányában különböznek egymástól, jelentésük és használatbeli funkciójuk azonban – e különbség folytán – lényegesen eltér egymástól.

Az *is*-t tartalmazó mondatok jelentéstípusával kapcsolatban egyelőre csak annyit állapítsunk meg, hogy az ilyen mondatok egy részének jelentéséhez – még ha önmagában áll is a mondat – hozzátartozik valamilyen előfeltevés, s e tényre az *is* partikula explicit módon utal (vö. Kiefer 1983: 69). Példamondatainkban arra az előfeltevésre történik utalás, hogy *a kutyánk a gyümölcsön kívül más ételt is szeret, a barátom a zene mellett máshoz is ért*.

2.2 A szórendi csere oka és következménye

Az (1), (2) a) és b) mondatok viszonyának jellemzését azzal egészíthetjük ki, hogy a mondatvégi tárgyat és határozót – a megfelelő információ-elrendezés okán – a mondat leszálló ágának tekintett, ige utáni szakaszból gyakran előre akarjuk hozni a mondat belsejébe az ige elé, esetleg már eleve az ige előtti pozícióba helyezzük ezeket a bővítményeket. Ekkor, ha nem akarunk kizáró, szembeállító jelentést adni mondatunknak, az *is* partikulával kötelező módon egészülnek ki a bővítmények. Mindennek az a következménye tehát, hogy az *is* jelenléte miatt az ige előtti bővítmény nem kaphat kiemelt nyomatékot, fókuszhangsúlyt, és az *is* kizárja a bővítmény kontrasztív topik szerepét is. Az ilyen szabályozó funkciók – megítélésem szerint – az *is* partikula hangsúlykorlátozó szerepeként értelmezhetők. A természetes közlés persze nem szavak

mechanikus mozgásával valósul meg, bár a fordításokban gyakran szórendi variációkat mutató mondatváltozatok előzik meg a végső megoldást. Az előbbi elemzésekhez mindenesetre hozzá kell tennünk, hogy természetesen egy kifejezés *is*-sel való módosításának feltétele, hogy fennálljon valamilyen (előfeltevésre utaló) viszonyítási lehetőség a mondat szövegbeli, illetve valóságra vonatkoztatott kontextusában.

3. Az *is* lexéma a nyelvleírásban

3.1 Az *is* szófaja és funkciói

A következőkben a nyelven belüli kontrasztivitás szempontjának kiegészítéseként és folytatásaként a magyarnyelv-leírásnak az *is* jelentésére, funkcióira és szintaktikai pozíciójára vonatkozó néhány megállapítást szeretném kiemelni és értelmezni, mindenekelőtt az *is* általam vizsgált szerepének szempontjából. A különböző munkákban bőven találhatunk utalásokat az *is*-hez tartozó funkciók rendszerezésének nehézségeire, a jelentésbeli sokféleségből adódó problémákra. Említsük itt meg – Kenesei István „statisztikája” alapján –, hogy a „nagy” ÉrtSz. 13 oldalon át sorolja az *is* példákkal illusztrált használatait, és a rendszerezés eredményeként 8 jelentéssztyályban 101 jelentést tart számon, valamint további jelentésárnyalatokat ír le (Kenesei 2008: 632). Dóla Mónika a jelentés- és a szintaxis szempontját szembesítve a következő megállapítást teszi: „A magyar nyelv szemantikájában az «is» nem könnyen meghatározható, elmosódó jelentésű elem. Úgy tűnik azonban, szintaktikai pozíciója döntő fontosságú a mondat értelmezésében” (Dóla 2006: 80).

Tömörségében is alapos és pontos áttekintést ad az *is* lexémára vonatkozó magyar nyelvészeti felfogás alakulásáról és napjaink leíró nyelvészeti megközelítéseiéről Kassai Ilona gazdag szempontú tanulmánya, amely az általa szerkesztett magyar-francia nyelvű, *A mondat információs szerkezete/La structure informationnelle de la phrase* címet viselő kötetben jelent meg (Kassai 2007). Témánkat tekintve azért is fontos az említett tanulmány, mert a kutatástörténeti és elméleti bemutatás mellett központi tárgya az *is* partikula megjelenése, viselkedése a magyar-francia és francia-magyar irányú műfordításokban. Mint látni fogjuk, a tanulmányban közreadott eredmények viszonyítási lehetőségeket kínálnak az angol-magyar fordítási irány vizsgálata során elemzett jelenségek árnyaltabb megítéléséhez. (Írásom címe is párhuzamot mutat Kassai tanulmányának címével.)

Az *is* funkcióinak világos áttekintéséhez érdemes szem előtt tartani, hogy a lexikológia és a grammatika hogyan oldja meg az *is* szócska szófaji besorolását. Mint közismert, a leíró nyelvtani hagyomány mindenekelőtt a hozzátoldó kapcsolatos viszony kötőszavaként tartja számon (vö. M. Korchmáros 2006: 145). Az újabb elemzésekben – a sokféle jelentés és részfunkció rendszerezéseként – kirajzolódik az *is* lexéma elég jól elkülöníthető kétfajta szerepe. Ezek a szerepek: I. a viszonyító-összefoglaló, bizonyos ismétlődésre utaló használat, l. a (4)-es példa mondataiban; II. a nyomósító-fokozó használat, amely gyakorta következményként kapcsol egy állítást a szövegelőzményhez, ilyenek az (5)-ös példa mondatai (vö. Aradi 2004).

- (4) Dávid tanrendje tele van műszaki tárgyakkal, de magyar nyelvet is tanul az egyetemen.
A rádió és a TV azonnal beszámolt a bűntényről, másnap az újságok is írtak a megdöbbentő eseményről.
(viszonyító-propozicionális jelentés)
- (5) Nekimentek a kocsimnak. Fel is hívtam a biztosítót a helyszínelés után.
Anna megharagudott rám a kiránduláson. Nem is köszön azóta.
(modális-pragmatikai jelentés)

A nyelvhasználatnak ezt a kettősségét tükrözi a *Magyar értelmező kéziszótárban* és a lexikográfiánk által igen elismert *Erdélyi magyar szótörténeti tárban* alkalmazott felosztás. Bennük az *is* kötőszói szerepe önálló szócikk részekben a határozószói szereppel egészül ki, és lényegében az előbb említett viszonyító és nyomósító funkciók köré rendeződnek a használat igen sokszínű (pozitív és negatív jelentésű) árnyalatai.

3.2 Az *is* mint partikula

Az előbbi felosztásnak tulajdonképpen nem mond ellent a korszerű hagyományos nyelvleírás álláspontja sem, ez jelenik meg a *Magyar grammatika* című munkában, amely szófaji felosztásában az *is* szócskát egyértelműen a partikulák közé sorolja (Keszler szerk. 2000). A partikuláknak mint szófajnak a tulajdonságaival általánosságban nem kívánok foglalkozni, szeretném azonban kiemelni – Kugler Nóra elemzése alapján – az *is* partikulára is érvényes azon sajátosságait, amelyek segíthetnek az *is*-nek a fordításokban mutatkozó viselkedését értelmezni, magyarázni (Kugler 2000). Ehhez a szemponthoz hozzátartozik a partikulák csoportosításának kérdése is.

Funkcióiknak része, hogy a mondatbeli állításon műveleteket végeznek, például előfeltevéseket kapcsolnak a mondathoz vagy jelzik téma-réma tagolódását. Ezt teszi az *is* partikula is az általam vizsgált viszonyító szerepében. Kifejezhetik továbbá a beszélő érzelmi, akarati attitűdjét tükröző modális viszonyt. A partikulák két fő csoportját a modális-pragmatikai partikulák és a viszonyító partikulák alkotják, ezeken belül további alcsoportok különíthetők el. Az *is* partikula – említett kétarcúságának megfelelően – mindkét szerepben megjelenhet. A korábbi (4), (5) példásor mondatai valójában – ahogy a zárójeles utalások jelzik – a felosztás alapját képező két fő típust képviselik. A további osztályozás a viszonyító partikulák csoportján belül az *is*-t a **rémakiemelő** szavak alcsoportjába helyezi.

Ez a megnevezés (rémakiemelő) tulajdonképpen az *is* szintaktikai szerepéről és mondatjelentést alakító hatásáról fogalmaz meg állítást, és mindenképpen magába foglalja, hogy a viszonyító *is* az előtte álló kifejezést a rémaszakasz részévé teszi. A kiemelő szerepre utalva valójában többet is mond ennél, ami azonban, megítélésem szerint, inkább az *is* partikulán kívül idesorolt más szavakra igaz, például a *csak* lexémára. Az *is*-től módosított kifejezés után ugyanis következhet más, kiemelten hangsúlyos mondatösszetevő, fókusz: a (6) a) és

b) példák összevetéséből látható ez a lehetőség. A *csak* lexéma viszont valóban kiemeli, kötelezően a rémaszakasz leghangsúlyosabb elemévé teszi az utána álló névszói kifejezést, ahogy a (6) c) példa mutatja.

- (6) a) A program elkészítéséhez [_R a diákok is felhasználták az internetet].
 b) A program elkészítéséhez [_R a diákok is [_F az "internetet [_V használták fel]]].
 c) [_T A program elkészítéséhez a diákok] [_F csak az "internetet [_V használták fel]]].

Érdemes arra is figyelni, hogy a (6) c) mondatban a *diákok* alany a témaszakasz része lesz, míg a (6) a), b) mondatokban a *diákok is* szerkezet a rémaszakasz kezdő összetevője, ennek a jelölésében kap szerepet, és az *is* miatt nem is lehet a témaszakasz eleme, ahogy (7) nem elfogadható mondata mutatja.

- (7) * A diákok is a program elkészítésében felhasználták az internetet.

Az elmondottakból következik, hogy az *is* téma-réma tagolást meghatározó szerepére – megítélésem szerint – inkább a Klaudy Kinga által javasolt **rémajelő** kifejezést célszerű használni (Klaudy 1987: 31; Klaudy 2007: 120-137), illetve a más munkákban alkalmazott **rémaképző** terminust (Kiefer 1983: 238, Kocsány 2002: 89).

3.3 A viszonyító *is* kvantor szerepe

Megjegyzem, hogy az előbbi fejtegetés nem pusztán terminológiai kérdésekről szól. A megfelelő kifejezés megválasztásával pontosabban tudjuk jellemezni a viszonyító *is*-t tartalmazó kifejezés mondatbeli pozícióját, egyértelműbbé tehetjük, hogy miképpen értelmezzük a kifejezésnek a rémaszakaszhoz való viszonyát.

A mondatleírást továbbáryaló és pontosító szándékkal vezette be a strukturális nyelvleírás a kvantorpozíció fogalmát, amely pozíció a viszonyító *is*-től módosított kifejezések leggyakoribb helye. A kvantorpozíció, ahogy É. Kiss Katalin jellemzi, a mondat predikátum részében van a topik (más kifejezéssel téma) és az ígét megelőző fókuszpozíció között (É. Kiss 1998: 51). A (8)-as, már ismert példában a Q betű jelöli ezt a mondatbeli helyet.

- (8) [_T A program elkészítéséhez] [_Q a diákok is [_F az "internetet [_V használták fel]]].

A kvantorpozícióban álló, *is*-sel bővített kifejezés jelentéstani-logikai jellemzése, amelyet ez a leírás ad, párhuzamba állítható az ilyen kifejezésekhez előfeltevéseket rendelő, korábban említett felfogással. A kvantorértelmezés szerint (8)-ban – jelentéstani szerepét tekintve – a *diákok is* szerkezet olyan mondatösszetevő,

amely azt fejezi ki, hogy a neki alárendelt állítás (*az internetet használták fel*) a diákokra és egy releváns halmaz minden elemére (például tanárookra, szervezőkre) igaz.

A kvantorértelmezés tehát halmazokon végzett műveletként írható le. A kvantorpozíció fogalmával egy meghatározott, pontosan definiált helyet jelölünk ki az *is*-től módosított kifejezés számára. Ez a pozíció a mondatstruktúráknak talán a legérzékenyebb pontján helyezkedik el, a témaszakasz és az ige vagy az ígét megelőző fókusz között. Az, hogy önálló mondatbeli helyként tartjuk számon, szempontunkból azzal a haszonnal jár, hogy a magyarra fordított mondatok elemzésekor így világosabban le tudjuk írni és össze tudjuk vetni a szórend alakításában, a kérdéses kifejezés szórendi elhelyezésében a fordító számára kínálkozó lehetőségeket és döntéseinek következményeit.

4. Hangsúlyadás vagy hangsúlykorlátozás?

A kvantorpozíciót a mondatstruktúra érzékeny pontjának neveztem; a benne szereplő kifejezés nemcsak a mondat linearitását tekintve foglal el valamilyen közbülső helyet, hanem a ráeső hangsúly, nyomaték szempontjából is. A hangsúly, nyomaték kérdésével kapcsolatban szükségesnek látszik kitérni egy ellentmondásra, inkább csak látszólagos ellentmondásra, amely az írásom címében megfogalmazott állítás és a szakirodalom egy részének megállapításai között áll fenn. A cím az *is* hangsúlykorlátozó szerepéről szól, a témával foglalkozó számos alapos és meggyőzően érvelő elemzés viszont hangsúlyadást tulajdonít az *is* partikulának, azt emeli ki, hogy az *is* hangsúlyossá teszi a hatókörében álló kifejezést. A két jellemzés (hangsúlykorlátozás-hangsúlyadás) között a különbség – úgy gondolom – a megközelítés irányában van. A találkozási pont a viszonyító *is*-től módosított kifejezés **relatív erős** nyomatéka, amely a témaszakasz gyenge hangsúlya és a fókusz erős nyomatéka, az ún. irtóhangsúly között helyezkedik el. Erre a viszonylagosságra – a nyomatékadás tényének kiemelése mellett – egyértelműen utal Kassai Ilona említett tanulmánya is (Kassai 2007: 144).

Ami most már a megközelítés irányait illeti: tekintsük ehhez a (9)-es példasor mondatait. Az a) mondatok igei nyomatékú, semleges közlések; a b) mondatokban az ige előtti mondatrész erős nyomatékot, fókuszhangsúlyt visel; a c) mondatokban a mondatkezdő kifejezés relatív erős, de nem fókuszos hangsúlyát magyarázhatjuk úgy, hogy az a) mondatok témája az *is*-sel bővülve erősebb nyomatékot kapott, de úgy is, hogy a b) mondatok fókuszszó az *is*-től módosítva elveszítette kiemelkedő nyomatékát, fókuszhangsúlyát.

- (9) a) A pénzhiány 'akadályozta az autópályák építését.
Annát 'mehívták a partira.
- b) A "pénzhiány akadályozta az autópályák építését.
"Annát hívták meg a partira.
- c) A 'pénzhiány is akadályozta az autópályák építését.
'Annát is meghívták a partira.
* Annát is hívták meg a partira.

Úgy tűnik számomra, s ezt megerősítik a fordítások példái, hogy a hangsúlykorlátozás egyes esetekben szinte műveletszerűen jelenik meg mondatainkban, ha fennállnak bizonyos kontextuális feltételek. A (9) c) példa azt is mutatja, hogy az igekötős igék előtt álló *is* szócska elől tartja az igekötőt, ezt a szabályszerűséget kapcsolatba hozhatjuk a fókuszhangsúly lehetőségének kizárásával. De látnunk kell, hogy vannak olyan összetett szerkezetek, amelyek ettől az egyébként nagyon erős szabályszerűségtől eltérő módon viselkednek. Ez fordul elő az általam kettős igemódosító igéknek nevezett kifejezésekben: pl. *A barátom is adott be ösztöndíjpályázatot; Ez a kutatócsoport is fedezett fel új halfajtákat* (vö. Aradi 1999).

Még a hangsúly/nyomaték kérdésénél maradván megemlítem, hogy van olyan írás, amely kitér az *is*-nek a hangsúlyt mérséklő szerepére. Nádasdy Ádám nyelvészeti publicisztikájában így ír: „A fókusz hajlamos arra, hogy «kizárólagos» értelmezést kapjon: «csak ezt, és nem mást». Ezen a nemkívánatos kizárólagosságon enyhít az *is* betétele. ..., a fókusz (főleg írásban, ahol nincs hangsúlyozás) az utána tett *is* szócskával lehet kijelölni, s egyben kontrasztív értelmezését gyengíteni: ...” (Nádasdy 2008: 322).

5. Az *is* két fő funkciójának megjelenése a fordításokban

A továbbiakban látni fogjuk, hogyan működik a Nádasdy által is említett eszköz olyan mondatokban, amelyek angol szövegek magyar fordításaként fogalmazódtak meg, viszonyító (másképpen propozicionális szerepű) *is*-sel módosított szavakat, szerkezeteket tartalmaznak, és a megfelelő angol forrásnyelvi mondatban az *is* partikulának semmilyen képviselője nincsen. Olyan *is*-sel álló kifejezésekről, mondatrészletekről, mondatokról van tehát szó, amelyek angol ekvivalensében leginkább az *also*, *too*, *as well* kapcsoló szerepű határozószók jelenlétét feltételeznénk vagy várnánk el a magyar mondat olvastán.

Noha természetesen érdekes és hasznos lenne a fordítási megfeleltetések elemzése a modális szerepű, többnyire nyomósítást, árnyalást kifejező *is*-ek használati körében is, ezeket egyelőre nem vizsgálom, illetve ilyen példáimat nem szerepeltetem az elemzett mondatok listáján. Olyan kifejezésekre – és rengeteg változatukra – gondolhatunk, mint pl.: *még az ellenfelei is becsülik, már íróként is számon tartják, nagyon is tetszett nekünk* stb. Annyit jegyzek meg fordításukról, hogy az ilyen típusú *is*-ek egy részének szintén nincs jól azonosítható képviselője az angol szövegekben, más részük gyakorta az *even*, *already*, *still* határozószóknak vagy velük alkotott szerkezeteknek felel meg. Hozzáteszem még, hogy az *is* szócskának nagyon sok ún. hívószava van, amelyek mellett nagy gyakorisággal jelenik meg, és velük összetett határozószószerű kapcsolatot alkot, pl.: *más is, ma is, először is, többször is, maga is* stb.

Annak, hogy a fordítások összevetésekor a viszonyító *is*-ek tanulmányozását részesítettem előnyben, részben az az oka, hogy az általam vizsgált szórendi, mondat szerkezeti kérdések elsősorban a viszonyító *is* használatához és szerkezetek viselkedéséhez kapcsolódnak. Másrészt úgy tűnik, hogy a két nyelv közötti aszimmetria a viszonyító *is*-ek körében tisztázatlanabb, mint a modális

partikulák viselkedését tekintve. Ezt az érzést erősítheti, ha Kassai Ilona említett, francia-magyar fordítási irányban végzett, igen tanulságos elemzéseit témánkra vonatkoztatva továbbgondoljuk. Következtetéseiben arról szól, hogy „Amikor pedig a francia a forrásnyelv, a magyar fordítás számtalan olyan *is*-t tartalmaz, amelyeknek nincs képviselete az eredeti szövegben. Ezek a magyar «ráadások», mint várható, modális-pragmatikai szerepűek” (Kassai 2007: 155). És nem viszonyító-propozicionális partikulák – tegyük hozzá az idézethez. Ha az előbbi megállapítást (kissé felelőtlenül) az angol-magyar fordítási irányra kiterjesztjük, arra számíthatunk, hogy ha a magyar fordítás valamelyik mondatában viszonyító *is* van jelen, ennek azonosítható megfelelője ott van az angol szövegben is. Nézzük most már (a 6. részben), hogy mennyire helytálló ez a feltételezés, így van-e ez minden esetben. Korábbi megállapításaink és a példanyagom „kiválasztott egyedeinek” most következő elemzése alapján a kérdésre nemleges választ kell megelőlegeznünk.

6. A viszonyító *is* az angol-magyar fordításokban

6.1 Az elemzett példák forrásai és csoportosításuk

A példák főbb forrásai: a *State of the World, A világ helyzete* című évente megjelenő környezetvédelmi szakkiadvány 2007. és 2008. évi száma; továbbá az angol Bob Dentnek az Európa Könyvkiadónál 2006-ban megjelent munkája: *Budapest 1956, Locations of Drama*, valamint John Lukácsnak az 1900-as századforduló Budapestjéről (angolul) írt könyve. Egyik sem szépirodalmi alkotás, az utóbbi kettő esszészerű történeti publicisztikának tekinthető. Ezekon kívül példanyag származik még a *National Geographic* folyóirat néhány cikkéből és két másik kiadványból. A példák forrását a mondat utáni rövidítés jelzi, feloldásuk a cikk végén **Források** címszó alatt található (a pontosabb bibliográfiai adatokkal együtt).

A példanyagot a vizsgált szerkezetek mondatbeli helye és részben funkciója alapján három fő csoportba osztottam, ezek a következők: 1. *is*-től módosított főnévi alaptagú kifejezések a mondat igéje előtt, vagyis kvantorpozícióban; 2. *is*-sel álló utalószavak a főmondat igéje előtt; 3. *is*-sel bővített névszói szerkezetek a mondat egység végén.

6.2 Az *is* partikula a magyar célnyelvi mondatokban: egy angol-magyar mondatpár elemzése

A következőkben arra a kérdésre próbálok választ keresni az 1. mondatcsoport példáinak vizsgálatával, hogy milyen mondatszerkezeti sajátosságok vagy jelentéstani okok, illetve fordítói döntések indokolják az *is* partikula megjelenését a példaként választott angol mondatok magyar fordításában. Tekintsük elsőként a (10)-es mondatpárt!

- (10) The list of members and officials of the society is an illustration of the unity of high culture and learning in Budapest in 1900. (JL 198)

A társaság tagjainak és tisztségviselőinek névsora is tanúsítja a magas kultúra és tudomány egységét 1900-ban Budapesten. (JL 195)

(10) szövegelőzménye a *Társadalomtudományi Társaság* megalakulásáról szól, mindenekelőtt az alapító tagokat mutatja be. A célnyelvi mondat grammatikailag jól formált, jelentéstanilag pontos, noha az *1900-ban, Budapesten* határozók némi szigorúsággal hátravetett, jelzői értékű határozóknak minősíthetők.

Az *is* a viszonyítás mozzanatát viszi a magyar mondatba. A viszonyító *is* működéséről szóló magyarázatok szerint mondatunkban *a társaság tagjainak és tisztségviselőinek névsora* szerkezet mint viszonyított kifejezés tartalmi kapcsolatban kell hogy álljon egy korábbi szövegrészben kifejtett vagy valamilyen elgondolt előzménnyel. Megvalósul-e ez a viszonyítás? Természetesen a meggyőző válaszhoz jó lenne a tágabb szövegkörnyezetet bemutatni, amire – terjedelmi korlátok miatt – itt nincs lehetőség. A szöveg ismeretében azt mondhatom, hogy a kérdéses kifejezésnek nincs egyértelműen azonosítható előzménye, referense a szövegben. Valamilyen elképzelt, feltételezésen alapuló válasz megfogalmazása természetesen lehetséges az „és még mi tanúsítja?” kérdés nyomán, különösen megfelelő tárgyismeret birtokában. Állapítsuk meg tehát, hogy valamilyen közös feltételezés, gyanított háttérismeret és pragmatikai szándék teljesen elfogadhatóvá teszi a mondatot. Valószínű, sok ilyen típusú mondatot mondunk – magyarul. Az angol mondat viszont nem kedveli az ilyen nehezen azonosítható előzmény vagy körülmény explicit grammatikai eszközzel való jelölését. Ahogyan a (11)-es példa angol mondatában láthatjuk, az angolra sokkal inkább az jellemző, hogy egy kifejtett, megnevezett, a szövegben azonosítható előzményhez fűz új információt a megfelelő viszonyító elemmel, ez esetben az *also* határozószóval.

(11) He [a vulcanologist] sent e-mails to international experts a week before the eruption, giving them pertinent information, and then also contacted local authorities, all of whom failed to act on the information. (SW 126)

Egy héttel a kitörés előtt *nemzetközi szakembereknek* e-mailekben küldött [egy vulkanológus] hasznos információkat, valamint *a helyi hatóságokat is figyelmeztette*, ám egyikük sem reagált rá. (SW 173)

Úgy tűnik, hogy a (10)-es példa magyar mondatában az *is* használata elsősorban a *névsor* főnévvel jelölt tartalom kizárólagosságának elkerülésére szolgál, és nem valami korábbi vagy később közlendő megfelelő információ kiegészítésére, hiszen ilyenek nincsenek a közvetlen szövegkörnyezetben.

Mintegy tesztelésként felmerülhet, hogy mi történik, ha az ilyen típusú mondatokból kihagyjuk az *is* partikulát (így – formailag legalábbis – közelítjük őket az eredeti angol mondatokhoz). Ez rendszerint, bár nem mindig, a mondat információs szerkezetének megváltozásával jár együtt. Ilyen módon (10)-ben az *is* elhagyása változtat a mondat téma-réma szerkezetén, illetve bizonytalan mondatértelmezéshez vezet. Ugyanis így (*is* nélkül) a mondatkezdő szerkezet témává válhat, ekkor kizárólag a névsor főnévvel jelölt dologról

fogalmazunk meg állítást az ige hangsúlyozásával: [_T *A társaság tagjainak és tisztségviselőinek névsora*] [_V *'tanúsítja a magas kultúra és tudomány egységét*]. (Ez esetben a korábban bemutatott kontrasztív topikos értelmezés is felmerülhet.) A másik lehetőség – ami még erőteljesebb kizárást fogalmaz meg – a bevezető szerkezet fókuszos értelmezése: [_F *"A társaság tagjainak és tisztségviselőinek névsora* [_V *tanúsítja a magas kultúra és tudomány egységét ...*]] (és nem valami más).

Más-más tartalmi elemekre vonatkoztatva lényegében hasonló elemzéseket adhatunk több további példánkról, így (12)-ről, (13)-ról.

- (12) An improved early flood warning system and emergency response plan is being developed for the Ciliwung and Ciradane Rivers. (SW 130)

A Ciliwung és Ciradane folyók korai árvízjelző rendszerén és veszélyelhárító tervén is dolgoznak. (SW 177)

- (13) The Project ... supported this work, recognising that Vankovka could be transformed into a charming place that could spur the revitalization of the surrounding neglected land. (SW 170)

Munkájukat a New York-i Projekt ... támogatta, felismerve, hogy Vankovkát vonzó helyé lehetne átalakítani, amely a környező elhanyagolt területek újjáélesztését is ösztönözheti. (SW 225)

Az *is*-sel bővített kifejezés kiegészítéseként, előzményeként ezekhez a mondatokhoz is csak általános, elmosódott tartalmakat tudunk felidézni, és róluk is elmondható, hogy az *is* elhagyása bizonytalan mondatértelmezéshez vezet.

6.3 A viszonyító *is* jelentéstani-logikai tartalma

További példák bemutatása előtt célszerűnek látszik a korabbinál pontosabban meghatározni, hogy mi is az *is*-sel történő viszonyítás jelentéstani-logikai tartalma (ehhez vö. Kiefer 1983, Kocsány 2002, Kassai 2007). A viszonyító *is* pontosan azonosítható, kifejtett szövegelőzményhez vagy csak odaértett előfeltevéshez fűz új információt, hozzátoldó szerepének megfelelően. A viszonyító *is*-től tehát azt várjuk, hogy a szövegben korábban megjelent vagy csak elgondolt tartalomhoz kapcsoljon valamilyen új közléstartalmat. Az ilyen típusú *is*-nek megkülönböztető jegye (a modális *is*-sel összevetve), hogy „mindig van explicit vagy implicit szövegelőzménye, amelyhez képest értelmeződik, míg a modális-pragmatikai partikulának nincs vonatkoztatási pontja a szövegelőzményben, ...” (Kassai 2007:140).

Eddigi példáinkból úgy látszik, hogy amikor a magyar mondat *is* partikulájának nincs megfelelője az angol eredetiben, akkor az *is*-hez tartozó névszói kifejezéshez inkább csak elgondolt előzmény, határozatlanabb előfeltevés kapcsolódik. Szükséges lenne ez utóbbi fogalmak tartalmát és értelmezését pontosabban körvonalazni, mert úgy tűnik, ellentmondás van az elméleti elvárások és a nyelvhasználat gyakorlata között. Hiszen azt várhatnánk, hogy az előzőekben jellemzett viszonyítás, mivel lényegi eleme az új információ hozzákapcsolása

valamilyen korábbihoz, kölcsönösen megjelenik a forrásszövegben és fordításában is formai eszközeivel együtt, akármilyen a fordítás iránya. De láthatjuk, hogy ez koránt sincs így.

A strukturális nyelvelírás a viszonyító *is*-sel álló kifejezésekkel kapcsolatban halmazokon végzett műveletekről beszél. Tehát a (10)-es példát tekintve *a társasági tagok és tisztségviselők névsora* kifejezéssel jelölt tartalom beletartozik azon dolgok halmazába, amelyek a magas kultúra és tudomány egységét tanúsítják 1900-ban Budapesten. E megközelítés esetén is felmerülhetnek kérdőjeles megfontolások. Az elemzett mondatokra gondolva – gáncsoskodó hajlammal – megkérdezhetjük, hogy miért idéz fel, hoz létre a fordító az *is*-t alkalmazó megfogalmazási móddal a magyar értelmezés számára egy halmazt – amelynek nyoma sincs az angol mondatban, vagy szakszerűbben és megengedőbben fogalmazva –, amely ilyen jelölt módon nem jelenik meg az angol mondat szemantikájában.

Az *is*-sel álló kifejezés és halmazának viszonyáról fontos megjegyzést tesz az Alberti Gábor, Medve Anna szerzőpár. „Nehezen megragadhatónak csupán a releváns halmaz mibenléte tartható. Erről annyit mondhatunk, hogy mindig a kontextus, illetőleg a szituáció jelöli ki. Az *is*-es kifejezés értelmezéséhez szükséges előfeltevés éppen az, hogy a beszédpartnerek (kellő mértékben) ismeri a releváns halmazt, ott van az a mindkettőjük számára reálisan feltételezhető közös háttértudásban” (Alberti és Medve 2002: 87).

Az előbbi megállapításokhoz kapcsolódva az eddigi és további példák elemzése alapján szeretnék megfogalmazni egy általánosító következtetést. A vizsgált mondatpárok magyar mondataiban a szövegösszefüggés és a külső kontextus (háttérismeret) valóban lehetővé teszi az *is* partikulával jelölt, erősebben körvonalazott vagy elmosódottabb viszonyítást, de ennek explicit jelölése gyakorta szintaktikai, jelentéstani kényszer a megfelelő, szándékolt mondatjelentés megvalósításához. Az angol mondatokban viszont a teljesen más információs szerkezet, hangsúlyozási lehetőségek miatt ilyen kötöttségek nem állnak fenn, s ha a viszonyítás elemei nem kellően kifejtettek vagy a szövegben távol állnak egymástól, a viszonyításnak nincs grammatikai/lexikai jelölője az angolban. További példák bemutatásával az előbbi állításokat szeretném igazolni és finomítani.

6.4 A szintaktikai és jelentéstani tényezők szerepe az *is* használatában

6.4.1 Hangsúlykorlátozás: igemódosító nélküli ige a rémaszakaszban

A (14)-es példa szövegelőzménye a szegények vízellátásáról szól; mások hálózathoz való csatlakoztatására nincs utalás a szövegrészben, de persze ott lehet az a háttérismeret, hogy a gazdag negyedek vízellátása biztosítva van.

- (14) This might involve connecting them to the piped network, ... (SW 32)
 Ez jelentheti azt, hogy *őket is csatlakoztatják* a vezetékes hálózathoz, ...
 (SW 57)

Figyeljünk arra, hogy az *is* használata elkerülhető lenne szórendi cserével: *csatlakoztatják őket a vezetékes hálózathoz*. A választott szórendben viszont szükségszerűen jelenik meg az *is*, módosítva az *őket* névmást, máskülönben az *őket* fókuszhangsúlyt kapna: "*őket csatlakoztatják*, vagy kontrasztív topikként szembenállást fejeznek ki: '*őket 'csatlakoztatják*."

Az ige jelentése és formája meghatározhatja, hogy milyen szerkezeti és jelentésbeli változást okozhat a mondatban az *is* partikula elhagyása. Ha igekötő nélkül áll az ige, mint előző példánkban, (14)-ben, az ige előtti névszói kifejezés fókuszszerepet kaphat, vagy a mondat lexikája által meghatározott jelentésviszonyoktól függően a mondat témaszakaszába kerülhet. Ha az ige ún. hangsúlykerülő vagy – Klaudy Kinga terminusával – gyenge szemantikai töltésű ige (vö. Klaudy 1987: 29), az előtte álló főnévi kifejezés mindenképpen a mondat fókusza lesz: l. (15)-ben.

- (15) Programmes containing projects concerning Hungary were approved.
(D 34)

Elfogadtak olyan programokat, amelyekben *Magyarországot érintő projektek is voltak*. (D 34.)

'Elfogadtak olyan programokat, amelyekben "*Magyarországot érintő projektek voltak*.'

A hangsúlykerülő (eleve erős nyomatékú) igék előtti főnévi bővítmények pedig inkább témaszerepet kapnak az *is* kapcsolóelem nélkül. A (16)-os példa magyar mondatában az *is* kizárja a *három város lakossága* alanyi szerkezet témaszerepét, és az *is*-től módosított kifejezés relatíve kiemelt nyomatéka elveszi az erős szemantikai töltésű ige hangsúlyát.

- (16) There were definite differences between their peoples, accounting for misunderstanding and even animosities on occasion. (JL 70)

A három város [Pest, Buda és Óbuda] lakossága is különbözött egymástól; ez olykor félreértéseket, sőt ellenségeskedéseket okozott. (JL 74)

6.4.2 Hangsúlykorlátozás: igemódosítóval álló igék

Nézzük ezután az igekötővel, névelőtlen névszóval álló igék szerkezeteit, példánk a (17) és (18) mondatpár.

- (17) The cities made possible and necessary by industrialization have incubated a mutually reinforcing set of transitions that have redrawn the outlines of material existence. (SW 5)

Az iparosodás során létrejövő városok [az] átalakulások egymást erősítő sorozatán át *az anyagi létet is átrajzolták*. (SW 24)

'Az iparosodás során létrejövő városok [az] átalakulások egymást erősítő sorozatán át *átrajzolták az anyagi létet*.'

(18) ...Private woodlands typically were regarded as commons for purposes of subsistence such as hunting, fishing and even cutting wood. The woodland commons sustained slaves during their bondage. (SWa 140)

A korai amerikai kolóniákban a magánerdőket általában közösnek tekintették, amelyek a halászat, vadászat és favágás révén a fennmaradást szolgálták. A közös erdők *a rabszolgákat is eltartották*. (SWa 191)

Ha újra az *is* partikula elhagyásával teszteljük a mondatokat, azt látjuk, hogy az ige előtti határozott főnév az *is* partikula nélkül szembeállító értelmezést, kontrasztív topik szerepet kapna; (17) magyar mondatában pl. ilyenforma olvasattal: *az anyagi létet átrajzolták, a szellemi érintetlenül hagyták*. Az *is* természetesen megszünteti ezt az értelmezési lehetőséget a fordító szándékának megfelelően. A fordító azonban, ha már nem választotta a mellékmondatos megoldást, megtehetette volna, hogy szórendi cserével oldja az ige előtti mondatzszakasz zsúfoltságát, elhagyva a tárgynak az *is*-sel történő, valójában kényszerű bővítését. Az eredmény (melyet ott láthatunk a fordító eredeti mondata alatt *is*): *az iparosodás során létrejövő városok [az] átalakulások egymást követő sorozatán át átrajzolták az anyagi létet*.

Gyakran tapasztaljuk, hogy az igemódosítóval lezárt ige elé helyezett 3-4 határozott főnévi bővítmény, ahogy ebben a mondatban is láthatjuk, nehezen viseli el a semleges téma szerepet. A nyelvérzékünk is azt kívánja, hogy ilyenkor rendezzük át a mondat szórendjét, vagy adjunk jelöltebb, fókusz vagy kontrasztív topik funkciót valamelyik bővítménynek, esetleg – ha a kontextus megengedi – módosítsuk *is* partikulával valamelyiküket. Tulajdonképpen ez utóbbi történt a (17)-es példa angol mondatának fordításakor is, anélkül, hogy az angol mondat, amely egy kis önálló rész kezdő mondata a kiadványban, sugallta volna a viszonyítás szükségességét. Mindenesetre az *is* partikula ebben a mondatban korlátozta az *anyagi létet* tárgy erőteljes kontrasztív topik hangsúlyát, így egy határozott, az adott szövegösszefüggésben nem megvalósítható szembeállítás helyébe – az *is* révén – egy nehezen konkretizálható viszonyítás lépett. A kontrasztív topik értelmezésével kapcsolatban megemlítem, hogy van olyan megítélés, amely szerint valójában a fókusz egyik alkategóriája, erre utal az időnként alkalmazott **kontrafókusz** megnevezése is (vö. Gyuris 2002: 34-40).

6.5 További példák: szórendi csere és az *is* partikula elhagyása

További példákat hozhatunk arra, hogy szórendi csere (vagy más mondatbéli művelet) esetén a magyar mondatban ugyanúgy nem jelenne meg az *is* szócska, ahogy angol eredetijéből is hiányzik bármilyen viszonyító elem. Ilyen példák a (19), (20) és (21) mondatpárok.

(19) As with community gardens, community efforts to plant green spaces can bring mental health benefits. (SW 145)

A közösségi kertekért és a zöld területek telepítéséért végzett közösségi munka *a lelki egészségre is jó hatással van*. (SW 195)

- (20) Still later and farther south on the Argentine coast, he excavated a third set of mammal bones, ... (NGa 46)
Később, kicsit délebbre, Darwin *egy harmadik ásatag emlős csontjaira is rábukkant* ... (NGa 46)
- (21) Like other survivors, he knows that he must be attentive to any change in political mood that could effect Lukoil's fortunes, ... (NG 85)
A többi „túlélőhöz” hasonlóan *ő is jól tudja*, hogy éberem kell figyelnie a politikai barométer minden változását, amely ... befolyásolhatja a Lukoil sorsát. (NG 91)

A lehetséges szórendi átalakítás a (19)-ben a következő: *A zöld területekért végzett közösségi munka jó hatással van a lelki egészségre*. A fordító változatából persze kockázatos lenne elhagyni az *is*-t, mivel ismét felmerülhetne a kontrasztív topikos értelmezés, pl. ily módon: *A közösségi munka a lelki egészségre jó hatással van, de a test bizony megsínyli*. A (20)-as példában a *rábukkan* ige igekötőjének elhagyása teheti feleslegessé az *is*-t, bár a *bukkan-rábukkan* igékben a véletlenszerűség mozzanata valamelyest ellentmond az angol *excavate* ige tartalmának.

A (21)-es példa mondataiban már megjelenik a jól azonosítható előzmény, ez esetben az angol *is* él a viszonyítás eszközével a *like* határozószót használva. Ehhez képest a magyarban kétszeres a viszonyítás jelölése: a *hasonlóan* határozószó + *is* partikula. Az *ő* névmás mellől nem maradhat el az *is* (ez összefügg a kitett személyes névmás kötelező hangsúlyával), mondatunk viszont az *ő is* kapcsolat elhagyásával szintén megfelelő ekvivalense lenne az angol mondatnak: *A többi „túlélőhöz” hasonlóan jól tudja...*

Itt szeretném megjegyezni, hogy a lehetőségeket latolgatva nem az *is* partikulát „üldözöm” (nélküle nem is születettek volna meg ezek az elemzések); ezekkel a próbákkal inkább azt igyekszem kitapogatni, mennyire és miért szükséges az *is* jelenléte a magyarban, ha az angol mondatban nincs neki megfelelő lexikai elem. Mindenesetre az *is* elhagyásának most számba vett olyan lehetőségei, amelyek nem járnak a mondatjelentés alapvető módosulásával, azt mutatják, hogy az *is* mondatbeli jelenléte sok esetben a szerkesztésmód függvénye, és nem a mondatban foglalt állítás tartalma kívánja meg használatát.

A korábban bemutatott hangsúlymódosító szerepet megvalósítva – szakszerűtlen megfogalmazással – az *is* mintha pusztán a mondat szerkezet „karbantartására” szolgálna esetenként. Például (22) magyar mondatában az *is* elhagyása nem okozna valós értelmezési bizonytalanságot, nélküle mégis zökkenőt, hiányt érezhetünk a mondatban.

- (22) Today, these very slums are pioneering a new concept: policing with people's involvement. (SW 132)
(Mumbai arról nevezetes, hogy több mint 12 milliós lakosságának csaknem a fele szlömökben, vagy illegális településeken él.) Ma ugyanezekben a nyomornegyedekben új szemlélettel kísérleteznek, amely szerint *a lakosságot is bevonják a rendfenntartásba*. (SW 179)

Mondatunkban valamilyen határozószó-típusú elem kívánczik az ige és bővítménye közé, ezt a hiányt adott esetben az *is*-t helyettesítve olyan szavak is kitölthetik, mint *fokozatosan, mindenképpen: a lakosságot fokozatosan/mindenképpen bevonják a rendteremtésbe.*

Vannak példák, amelyek azt mutatják, hogy a magyar mondatokból nem egyszer minden gond – azaz átalakítás – nélkül elhagyható az angol mondatban nem képviselt *is* partikula. Ezt mutatja (23), amelyben az *is* elhagyásával közvetlenül az ige elé kerül az alanyi szerkezet, de nem kap kontrasztív hangsúlyt, amely kizárhatná az *is* elmaradásának lehetőségét.

(23) The Tsar was willing to help, for many reasons, including the worrisome fact that Polish generals and officers were fighting on the side of the Magyar revolutionaries. (JL 115)

A cár nem tagadta meg a segítséget. Aggasztotta, hogy *lengyel táborno-*
kok és tiszték is harcolnak a magyar forradalom oldalán. (JL. 114)

'Aggasztotta, hogy *lengyel táborno-*
kok és tiszték harcolnak a magyar forradalom oldalán.'

7. Összegzés

Rövid összegzésként megállapíthatjuk, hogy az *is* partikulát enklitikus, simuló jellege alkalmassá teszi arra, hogy az előtte álló kifejezéshez kapcsolódva, szinte toldalékszerű morfológiai elemként töltsön be szabályozó szerepet a mondat hangsúlyviszonyainak alakításában. Ennek fő mozzanata, hogy a tőle módosított kifejezés jelölt hangsúlyozású lesz, de ez korlátozott nyomaték a fókusz és a kontrasztív topik mondatösszetevők hangsúlyához képest.

Jelentéstani szerepéből – a vizsgált példaanyag alapján – azt emelem ki, hogy bár az *is*-sel bővített kifejezés tartalma úgy jelenik meg a mondatban, mint valamilyen kifejtett vagy elgondolt előzményhez tartozó, ahhoz viszonyított információ, ez a kapcsolat gyakran azonosíthatatlan marad a szövegben vagy a beszédhelyzetben, és nem is szükséges az azonosítás a közlés értelmezéséhez. Ilyenkor az *is* – jelentéstani funkciója helyett – inkább mint pragmatikai jelölőelem kap szerepet a mondatban kifejezett állítás kizárólagosságának korlátozójaként.

Rendszerint ezen esetekben nincs képviselete a magyar *is* partikulának a megfelelő angol mondatban.

Irodalom

- Alberti G., Medve A. 2002. *Generatív grammatikai gyakorlókönyv I. Szabályok és magyarázatok.* Budapest: Janus / Books.
- Aradi A. 1999. Fordított szórendű igekötős ige az igei csoport élén. In: Balaskó M. - Kohn J. (szerk.) *A nyelv mint szellemi és gazdasági tőke. A VIII. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus előadásainak gyűjteményes kiadása.* Szombathely: Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola. II. kötet, 301–306.

- Aradi A. 2004. Szórend és jelentés. Az *is* és a *sem* kötőszók kérdéséhez. *Hungarológiai Évkönyv* 5: 17-23.
- Dóla M. 2006. Anafóra és preszuppozíció *is*-től módosított NP esetén. In: Kassai I. (szerk.) *A nyelvi tabuktól a temporális referensekig*. Nyelvészeti Doktorandusz Füzetek 4. Pécs: Pécsi Tudományegyetem. 80-90.
- É. Kiss K. 1992. Az egyszerű mondat szerkezete. In: Kiefer F. (szerk.) *Strukturális magyar nyelvtan 1. Mondattan*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 79-178.
- É. Kiss K. 1998. Mondattan. In: É. Kiss K., Kiefer F., Siptár P. *Új magyar nyelvtan*. Budapest: Osiris Kiadó. 15-184.
- Gyuris B. 2002. *The Semantics of Contrastive Topics in Hungarian*. Doktori disszertáció. Eötvös Loránd Tudományegyetem. Kézirat.
- Kassai I. 2007. Az *is* partikula műfordítások tükrében. In: Kassai I. (szerk.) *A mondat információs szerkezete. La structure informationnelle de la phrase*. Budapest: L'Harmattan Kiadó. 139-158.
- Kenesei I. 2008. Funkcionális kategóriák. In: Kiefer F. (szerk.) *Strukturális magyar nyelvtan 4. A szótár szerkezete*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 601-637.
- Keszler B. (szerk.) 2000. *Magyar grammatika*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Kiefer F. 1983. *Az előfeltevések elmélete*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Klaudy K. 1987. Fordítás és aktuális tagolás. *Nyelvtudományi Értekezések 123*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Klaudy K. 2007. A kommunikatív szakaszhatárok eltűnése a magyarra fordított európai uniós szövegekben. *Nyelv és fordítás. Válogatott fordítástudományi tanulmányok*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 120-138.
- Kocsány P. 2002. Szöveg, szövegtípus, jelentés: a mondás mint szövegtípus. *Nyelvtudományi Értekezések 151*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Kugler N. 2000. A partikula. In: Keszler B. (szerk.) *Magyar grammatika*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó. 275-281.
- M. Korcsmáros V. 2006. *Lépésenként magyarul. Magyar nyelvtan – nem csak magyaroknak*. Szeged: Szegedi Tudományegyetem.
- Nádasdy Á. 2008. *Prédikál és szónokol*. Budapest: Magvető Könyvkiadó.

Források

- BD: Dent, B. 2006: *Budapest 1956. Locations of Drama*. Budapest: Európa Könyvkiadó.
Dent, B. 2006: *Budapest 1956. A dráma színterei*. Budapest: Európa Könyvkiadó.
Fordította: Rácz K. és Tedeschi M.
- D: *Diplomatic Magazine*, 2004.1.
Diplomata (Magyar és angol nyelvű folyóirat)
- JL: Lukacs, J. 2004: *Budapest 1900*. Budapest: Európa Könyvkiadó.
Kétnyelvű kiadás. Fordította: Mészáros K.
- NG: *National Geographic*, June 2008.
National Geographic Magyarország, 2008. június
- NGa: *National Geographic*, February 2009.
National Geographic Magyarország, 2009. február
- SW: *State of the World 2007. Our Urban Future*. New York: The Worldwatch Institute.
A világ helyzete 2007. Városaink jövője. Budapest: Föld Napja Alapítvány.
- SWa: *State of the World 2008. Innovation for a Sustainable Economy*. New York: The Worldwatch Institute.
A világ helyzete 2008. Fenntartható gazdaság. Budapest: Föld Napja Alapítvány.